Katona Imre

A magyar parasztság történelemszemlélete

Célkitűzés

A teljesség vagy a végleges megoldás minden igénye nélkül igyekszünk választ keresni arra a kérdésre, hogy a magyar parasztság miként szemlélte a történelmet, benne elsősorban saját szerepét? E kérdés az utóbbi időkben mind gyakrabban hnagzik el, főként a legilletékesebb néprajztudományon belül, az eddigi érdemleges eredmények sem teszik azonban az újabb vizsgálódásokat feleslegessé.

A címben szereplő fogalomkörök meglehetősen összetettek, leghelyesebb tehát ezek meghatározásával kezdeni.

A parasztság fogalma

A *parasztság* fogalomköre önmagában is összetett, a még kiterjedtebb *nép* fogalomnál mindenesetre egyszerűbb: 1. az 1848 előtt a lassan kibontakozott, de annál hosszabban tartó *feudalizmus* időszakának *jobbágyságát*; 2. majd 1848 után a *kapitalizmus* korának *parasztságát* jelenti. Bár ez utóbbi az előzőnek szerves folytatása, kettőjük közé mégsem lehet minden további nélkül egyenlőségjelet tenni.

1, A *jobbágyság* alávetett *osztálya* volt a feudalizmusnak és bár rétegeződése idővel mindjobban előre haladt, egysége nem bomlott fel véglegesen. Mindenesetre a *mezővárosi parasztpolgárok*, a falusi *telkes jobbágyok*, továbbá a *házas* és *házatlan zsellérek*, valamint a *földesúri szolgák* és *cselédek* stb. történelmi szerepe, ennek megfelelően történelemszemlélete is meglehetősen eltérő lehetett, erre azonban korabeli szakszerű gyűjtések híján biztos választ nem adhatunk. Későbbi gyűjtésekből visszakövetkeztetve, a feudális jobbágyság tudatának közös jellemzői lehettek a

következők: a kereszténység előtt elemeket is megőrzött *vallásos világkép*, a röghözkötött *feluközösségi szemlélet*, a feltétlen *úrellenesség* és ennek mintegy ellentéteként a *jó királyba vetett rendíthetetlen hit* stb. A parasztság gondolkodása tehát *feudális* jellegű volt és maradt még sokáig a kapitalizmus időszakában is. Az írástudatlanság által huzamos ideig konzervált *szóbeliség* is közös jellemzője mind a két korszaknak.

2. A *parasztság* nem maradt többé egységes osztálya a *kapitalizmus*nak, hanem kizsákmányolókra, kizsákmányoltakra és közbülső rétegekre bomlott. A sok feudális vonást őrző és vontatottan polgárosodó *gazdagparasztság* családi munkaerejét meghaladó birtokát állandó idegen munkaerő igénybevételével műveltette, a *középparasztság* etekintetben önálló és egyben önellátó is volt, míg a *szegényparasztság* időszakosan, az *agrárproletariátus* pedig állandóan idegenben való munkavállalásra kényszerült; a századforduló körül megjelentek a mezőgazdasági és az ipari *munkásság* közötti kategóriák (kubikosok, erdőmunkások stb.) is.

E meglehetősen éles osztálytagozódás ellenére sem mondható, hogy a paraszti tudat és vele a történelemszemlélet is ugyanígy szétesett. Kapitalizmus kori parasztságunk kulturális szempontból – nagy megszorításokkal – jó ideig még egységesnek vehető, tudata és egyben történelemszemlélete is jóval lasabban alakult át, mint léte. Továbbra is megmaradt, bár az iskola és a sajtó (elsősorban a *ponyva*) hatására nagyot csökkent, a *szóbeliség* szerepe és jelentősége. Ezzel párhuzamosan erősödött a *racionális* szemléletmód és csökkent a vallásos-biblikus világkép fontossága; megmaradt, sőt tartalmában kibővült az úrellenesség és a századfordulóval hanyatlott le a jó királyba vetett hit. Időközben felerősödtek a *szociális* tendenciák; a kizsákmányoltak osztályösztönösségét mind határozottabb osztálytudatosság váltotta fel. A századfordulón megkezdődtek az agrár- és munkásmozgalmak, melyek döntő változást vittek a parasztság gondolkodásába is.

A fiatal magyar néprajztudomány a kapitalizmus időszakában alakult ki, lényegében máig ennek az időszaknak paraszti társadalmát, kultúráját kutatja és alig lépett ki ebből a körből. Mivel a legtöbb kutató egységes osztálynak vélte a parasztságot, a társadalmi különbségekre csak kevéssé figyelt, így a tudati tagozódást is nagyon nehéz nyomon követni. Abban mindenesetre valamennyien megegyeztek, hogy a legszegényebb és egyben legelzártabb csoportok (pl. az uradalmi cselédek) őrizték legtovább a régies, hagyományos formákat, és ellenkezőleg: a legpolgárosultabb vagy legmozgékonyabb csoportok tudata alakult át leggyorsabban. E többszörösen tagolt széles skálán belül arra is felfigyeltek, hogy a *történelem* iránt a falusi középrétegek (középparasztok, kisiparosok stb.) és értelmiségiek tanúsítottak legnagyobb érdeklődést, míg pl. a szinte társadalmon vagy inkább a faluközösségen „kívüli "cselédség a legkevesebbet.

A protestáns vidékek látásmódja általában történetibb, míg a katolikusoké vallásossabb volt. A férfiak mindenütt többet tudtak a közéleti kérdésekről, mint a nők stb. Ilyen és hasonló megállapításokkal gyakorta találkozhatunk, az említett különbségeket többnyire *táji* jellegűeknek tekintik, helyesebb azonban mindezt *fejlődési fáziskülönbségek*ként számon tartanunk.

A magyar néprajztudomány az ország lakosságának a legutóbbi időkig döntö többségét kitevő parasztságra összpontosította szinte minden figyelmét, ezért használjuk mi is a *nép* fogalma helyett a *parasztság* terminust. Mindvégig köztudott volt ugyan a falusi (vándor) *kisiparosság* élénk közéleti érdeklődése és a katonákkal, falusi értelmiségiekkel (iskolamesterek, kántorok stb.) együtt betöltött közvetítő szerepe, e rétegek néprajzi kutatása azonban semmiféle szempontból nem volt kielégítő.

Ma még nehéz lenne még csak megközelítő választ is adni arra a kérdésre: melyek a történeti tudat nemzeti és nemzetközi vonásai, mindenesetre a magyar paraszttársadalom szinte „külön utas" fejlődéstörténete (a jobbágyság viszonylag kései kialakulása, sajátos rendi helyzete, a második jobbágyság, a fokozódó zselléresedés stb.), mindenkori éles tagozódása (pl. a kapitalizmus kori három millió koldus) és a történelem menetének alakulása jelentik a legbiztosabb alapot, melyen a nemzetközi motívumokból a népibb-nemzetibb jellegű típusok mindig kiformálódhattak. E történelmi-társadalmi alap azonban nem annyira közvetlenül, mint inkább közvetve jelentkezik a paraszti köztudatban és számolnunk kell az uralkodóosztályok erős eszmei hatásával is.

A történelemszemlélet fogalma

A közgondolkozást, így a paraszti köznapi tudatot is általánosságban két nagy tartományra oszthatjuk: 1. a természeti és a 2. társadalmi tudat szférájára. A történelmi tudat vagy saját szóhasználatunkkal: a történelemszemlélet a társadalmi tudat része, mely azonban központi helyet foglal el és magába olvaszthatja a lokális, (falusi, táji stb.), közösségi (vérségi-rokonsági-nemzetségi-törzsi-népi-nemzeti), osztály-, állami, politikai, jogi és erkölcsi tudat nagyobb részét is; különösen így van ez parasztságunk esetében. A tudomány előtti írástudatlanság vagy szóbeliség fokán nem válik el a természeti és a társadalmi tudat sem: a társadalomban élő ember nem szűnik meg a természet gyermekeként élni, bár közösségi létének alakulása mindinákbb pusztán a társadalom fejlődésének függvénye.

A természeti-társadalmi tudat teljes összefonódottságának számtalan

példáját sorolhatnánk fel, itt azonban elegendő lesz két fontosabb kérdéskörre utalnunk. 1. az idő múlása és nagyban vagy kicsinyben való méricskélése paraszti körben még a szervezett államélet időszakában is természetközeli: évszakok, holdváltozás, csillagjárás, napszakok, gazdasági munkák stb. szerint történik és minderre számtalan nyelvi mozzanat is utal (hajnal*hasadás, telik*-múlik az idő stb.), ebbe a *ciklikus* rendszerbe illeszkednek végső fokon az egyházi ünnepkörök is. A látszólag változatlan és körforgást végző természet sugallja bizonyos mértékig az egyéni élet, a társadalmi lét körforgásának, változatlanságának látszatát is. A paraszti időszámítás, ill. időszemlélet csak fokozatosan tud átváltani a *lineáris* elképzelésre, amely a történeti tudat kialakulásának alapvető feltétele. A lineáris időszemlélet kialakulhatott ugyan már a nemzetségi fokon is, főként a nemzetségi arisztokrácia körében, e tudatforma azonban semmiképpen nem válhatott köztulajdonná, azaz kőztudattá. A *visszavonhatatlan* és *megismételhetetlen idő* lényegében a legújabb korokig ismeretlen fogalom maradt, innen magyarázható és érthető mindaz a sok jelenség, mellyel a folklórban és a köznapi gondolkodásban a legújabb korokig oly gyakran találkozhatunk: pl. a hősök halhatatlansága, visszatérése, az elmúlt korszakok teljes átjátszása az újabbakba, az idő sűrűsödése, a múlt közelsége stb.

A köztudat természetközelsége azonban ennél jóval többet jelent: a természet nemcsak a népköltészetben keret és az emberi élet aktív részese, hanem a köznapi tudatban, így a paraszti történelemszemléletben is. Dózsa parasztforradalmától a századforduló agrármozgalmaiig minden megmozdulást égi (üstökös, csillaghullás, véres eső stb) vagy földi (árvíz, földrengés, kétszeri virágzás stb.) jósjelek vezettek be, ill. kísértek; a 18. századi jobbágyi tudatban Rákóczi még esővarázslói szerepet is betöltött és az év hónapjainak megfelelően, 12 varázsló és ugyanennyi sárkány állt rendelkezésére. (Ilyen példát még tucatjával idézhetnénk.) E természetközeli közgondolkodás – ha jóval kopottabb formában is – lényegében máig tart mint ahogyan a közvetlen isteni beavatkozásba vetett hit is csak legutóbb foszlott szerte.

A korábbi köznapi tudat a történelem egész menetét külső isteni beavatkozás művének fogta fel: bűn és bűnhődés, bűnbakok keresése, a megsértett világrend helyreállítása stb. e gondolkodás főbb jellemzői. A természetet és a társadalmat mozgató valóságos erők és törvényszerűségek felismeréséig nem jutottak el, a fennálló rend volt a mérce, a saját ügyet abszolutizálták, ebből következőleg az ellenfelet minden lehető rossz tulajdonsággal felruházták és semmiféle büntetést nem tartottak eltúlzottnak. E szélsőséges gondolkodás maradványai talán éppen a parasz i történelemszemléletet jellemezték legtovább: pozitív hősei csak szélsőségesen jó, a negatív figurák pedig csak rossz tulajdonságokkal rendelkezhettek; a saját ügy védelme minden tettet megszépített (népi betyárromantika) és a népi büntetés épp-

úgy nincs arányban a büntettel, mint ahogyan pl. a középkorban sem volt. (V.ö. a boszorkányüldözéssel.) A paraszti történelemszemlélet azonban nemcsak általában szubjektív és szelektív, amint legtöbb kutatónk említi, hanem osztályszempontból elfogult és saját faluközösségi normáit viszi át a nagy társadalomra is. (Ennek legszebb példáit utóbb főként a népmesékben találhatjuk.)

A külső isteni beavatkozás feltételezése a paraszti történelemszemlélet számára is lehetővé, sőt adott esetben szükségessé is teszi a különben fel sem ismert történelmi-társadalmi törvényszerűségek *tetszőleges felfüggesztését:* csodás testi és szellemi képességű hősök születnek vagy térnek vissza, a valamikori aranykor is újra visszatérhet; szorongatott helyzetekben égi vagy messziről érkezett idegen hadak segítenek stb. Tények és vágyak, tapasztalatok és hiedelmek látszólag kusza, a népi valóságban nagyon is jól elrendezett szövevényével állunk itt szemben. Mindig meglelhetők a valóságos társadalmi-történelmi alapok!

Költészet és valóság (a műfajok kérdése)

Parasztságunk történelemszemlélete vizsgálható *kötött* népköltészeti műfajok (alkotások) és *kötetlen* visszaemlékezések formájában; e két pólus között azonban állandó a tudati „ingamozgás", következésképpen nem lehet éles vonalhatárt sem megvonni. Amíg a népköltészet ereje eleven, megvan a művészi kiformálódás lehetősége is; minél jobban közelítünk azonban a mához, annál inkább az egyszerű tényközlések, és személyi visszaemlékezések nyomulnak előtérbe. Jobb híján ezekre vetette rá magát a kutatás, amiből számtalan pontatlanság és félreértés adódott. Először tehát ezeket kell eloszlatnunk!

A nemzetségi társadalom hivatásos előadót kívánó nagyméretű *hősepikai* műfajait a feudalizmusban fokozatosan az udvari környezetben elhangzó, a valósághoz közelítő, majd az irodalomba is átlépő *történeti ének* váltotta fel. A népi szóbeliségben egyidejűleg a hivatásos előadót nem kívánó, magánéleti problémákhoz közeledő történeti ballada is jelentkezett, újabb korokban pedig a ponyvai história. (Ez utóbbinak már vajmi kevés köze van a történeti eseményekhez!) A prózai műfajok vonalán -mutatis mutandis- hasonló fejlődés zajlott le: előtérbe került a félig valós, félig költői legenda és monda, majd a különféle visszaemlékezések és elbeszélések (szóbeli „naplók"), ezek egy részét nehéz paraszti kezek írásba is foglalták, és mindjobban terjedt a naptárakba bejegyzett időjárási és történelmi „krónika" is. Míg az új kötött formájú műfajok szinte elsöpörték a korábbiakat, a kötetlen prózaiakról korántsem lehet ugyanezt elmondani: így mindvégig

eleven maradt, sőt sokfelől érkező régiségeket menekített át újabb korokra pl. a tündérmese.

Idők folyamán tehát mindenképpen megkevesbedett azoknak a népköltészeti műfajoknak a száma, aránya, szerepe és jelentősége, melyek segélyével parasztságunk saját történelméről vallott felfogását művészi, általánosító, jelképes formában kifejezhette. A változott viszonyoknak megfelelő új műfajok (a félnépi történeti énekek) általában nem a nép körében alakultak ki, de „válogatott' kisebb részük beilleszkedett a néphagyomány rendszerébe, bekerült a szájhagyományba. E műfaji csatorna is bőven öntötte a felülről érkezett hatásokat népünk tudatába. A hatás a ponyvairodalom, az iskola, a modern hírközlő eszközök megjelenésével tovább folytatódott, így számolnunk kell azzal, hogy népünk történeti tudásának jelentős része eredetileg nem saját tapasztalati-költői összegezése volt, hanem készen kapta másoktól. A népi és nem népi eredet kérdése ma már szinte éppoly kibogozhatatlan, mint ahogyan nem vonhattunk kínai falat a műfajok és a kötetlen elbeszélések, visszeemlékezések közé sem! Különösen nehéz a helyzet a *történeti monda* elhatárolását illetően.

A népköltészet kutatóinak eléggé egyöntetű megfigyelései szerint a valóságos történeti esemény (vagy személy) idejétől és helyszínétől távolodva a korábbi többé-kevésbé hitelesnek tekinthető, olykor meglepő részleteket is megőrző hagyomány mindjobban egyszerűsödik, mintegy „besűrűsödik": kiemeli a fontosabb mozzanatokat, általánosít, majd – eleven népköltészet esetén – 3—4 nemzedék alatt fokozatosan belép a költői műfajok valamelyikének körébe. Amennyit veszített helyi és konkrét, továbbá valóságosabb jellegéből, annyit nyert időfeletti, nemzetközi és általánosító jellegével. A zártabb népköltészeti műfajok elhalásával e folyamat legfeljebb félútig jut el (egyszerűsödik, de költői képekkel nem általánosít), nehéz helyzetbe hozva a kutatókat. Nálunk ez utóbbi fázis nagyjából a századforduló tájától követhető; legkevésbé talán a történelmi-társadalmi hősökről szóló alkotásokat érintette.

A kutatások kettőssége (elmarasztalás, felmagasztalás)

Parasztságung történelemszemléletének megítélésében hasonló kettősség tapasztalható, mint a folklór egészének esztétikai értékelésében is: egyrészt csalódott, leleplező és elmarasztaló, másrészt rajongó és magasztaló szélsőséges nézetek uralkodnak. E kettősség egyszerre árulkodik a kutatások kezdeti voltára, a nézőpontok, a vizsgálatba bevont anyagok különbségeire, de magának a paraszti tudatnak összetettségére és belső ellentmondásaira is. Néhány fontosabb hibát vegyünk sorra!

A kutatók többsége nem tesz, vagy kényszerűségből nem is tehet kü-

lönbséget a költőileg megformált és az amorf, esetleges történeti hagyományanyag között, így a rajongók inkább a népköltészeti, a kiábrándultak pedig a kötetlen adatok ismeretében általánosítanak. Egyesek egy ideig a parasztságtól amolyan szóbeli történelmet és eseménytárat vártak volna, nem számolva az objektív korlátokkal. (Tudományos mércét *tudomány előtti* szemléletre közvetlenül alkalmazni nem szabad!) A parasztság történeti tudata nem eseménytörténeti okmánytár: ez az osztály, ill. egy-egy csoportja sem az egész világ-, sem pedig az egész hazai történelem menetét nem tekinthette át, nem is tarthatta észben, hanem kizárólag magára (osztályára, falujára stb.) vonatkoztatva tartott meg belőle nem is rossz ízlésre valló válogatást. E szemelvényekben az idő, a személyek, a helyek összetorlódhattak, felcserélődhettek, de a fő vonások még így is kielemezhetők. A parasztságot érintő döntő kérdések mindaddig megmaradtak a tudatban, amíg a történelem, a társadalom fejlődése valamilyen megoldással nem kecsegtetett. Közben azonban mindezek műfajt, formát váltottak, tartalmukban pedig újra és újra időszerűvé, korszerűvé váltak, ugyanakkor közös, korszakokat átívelő vonásaik többnyire még kitapinthatók.

A kutatók mentségére legyen mondva: parasztságunk történeti tudatában éppen elegendő hiányosság, ellentmondás és esetlegesség is akad! Ha pl. a mindenütt megtalálható elbeszélő specialistákat nem számítjuk, a legliberálisabban kezelt történeti emlékanyag is oly kevés, hogy ezeket a boszorkányhistóriák vagy a betyármondák többszörösen felülmúlják. (Ez utóbbiak viszont már bízvást bevonhatók a történeti tudat körébe!) Az 1848-as néphagyománygyűjtés egyik általánosító tapasztalata pl. az volt, hogy 100 év múltán még azokban a községekben is csak hat 48-as monda maradt átlagosan, melyek közvetlenül is érdekelve voltak ebben a társadalom, a nemzet egészét érintő mozgalomban. (Luby Margit az iskolás történelemtudást kérte számon egy kis falu lakóitól, 6%-ra teszi a tudásátlagot.) A megszürt, történeti fontosságú adatok e hiányaival ellentétben, gyakran meglepően részletező, de kerek egésszé soha ki nem bővülő visszaemlékezéseket is garmadával gyűjthetünk.

A paraszti történeti-társadalmi tudat bizonyos jellemzői legjobban talán ellentétpárokban fejezhetők ki:

elégedetlenség	– beletörődés
ellenzékiség	– befolyásolhatóság
maradiság	– megalapozatlan vágyálmok
lázadás	– jobbágyias alázat
a múlt megszépítése	– a jövőtől való félelem
egyenlőségeszme	– úrhatnámság
bizalmatlanság	– vakhit a jó királyban stb. stb.

Ezek az ellentétpárok esetenként nem egymás megfelelői ugyan, a legtöbb fel is oldható és külön-külön mind meg is magyarázható, mégsem tanulság nélküli és nem is puszta játék egymásmelletti szerepeltetésük! Parasztságunk társadalmi-történeti tudatára is a *polarizációs*, a szélsőségek és a közöttünk történő tudati ingamozgás a jellemző, mely legélesebben a hős-alkotásban, a tipizálásban mutatkozik meg.

A felsorolt ellentétpárok a vaskos társadalmi-történelmi valóság talaján sarjadtak, parasztságunk szenvedő részese volt a történelemnek, miközben többnyire hátrálva haladt a jövő felé. Sorsán oly szívesen változtatott volna, ezt számtalanszor meg is kísérelte, máskor inkább kilépett volna a történelem menetéből, de egyetlen igazán nagy szándéka sem sikerülhetett. Így a társadalmi-tudati „hasadást" lélektani síkon is nyomon követhetjük: csüggedés és hiú remények, szeretet és feneketlen gyűlölet, értelem és érzelem, oknyomozás és költői hajlam stb. összegeződnek a történelemszemlélet egészében. Bárhol kezdjük is el a szálakat fölfejteni, mindig az egész szövevény akad a kezünkbe. Jelen alkalommal csak a legfontosabb, közös jellemzőket emelhetjük ki.

A történelmi idő

A kutatók némi meglepődéssel és csalódással tapasztalták, hogy míg a kötött műfajok általában idő felettiek, a kötetlen visszaemlékezésekben az idő sűrűsödik, az időpontok felcserélődnek és hasonló időzavarok keletkeznek. Míg azonban a hagyományos népköltészeti műfajok a költői eszközök segélyével képesek nagy társadalmi-történeti általánosításokra, ezt kötetlen formában ugyszólván meg sem kísérlik. Népünk történeti tudatában a legrégibb korszakokat a török, az egyetlen történelmi választóvonalat pedig 1848 jelenti. Ez időpontok előtt, vagy között zajlott le a honfoglalástól kezdve a kuruc-labanc háborúig minden esemény, amelyet egyáltalán még megemlítenek. A múlt tehát nem halott, mint ahogyan többen is vélték, hanem túlságosan is közel van, belejátszik a közelmúltba és egyszersmind a mába is. (Ez a besűrűsödött vagy időtlen idő az élet látszólagos változatlanságának lehet egyik következménye, valamint az említett természetközeli szemléletnek is.)

A történelmi korszakok torlódásának, a történelmi típusok hasonlóságának megvannak a jól kitapintható törvényszerűségei. A török-tatár-német vagy más idegen, betörő ellenség időbeli cseréje teljességgel érthető, bővebb magyarázatra nem szorul. Kutatóink azt is megfigyelték továbbá, hogy a kuruc és a 48-as személyek és események közötti „helycsere" a leggyakoribb, ugyancsak elegendő magyarázat erre is a két mozgalom közeli eszmei-időbeli rokonsága és végső kimenetele. Az újabb korokban 1848.

eseményeit átszínezi a boszniai okkupáció, esetleg az első és a második világháború; mindezek némileg egymással is cserélődhetnek.

Végeredményben a sűrített idő képzetkörébe utalható néhány olyan jelenség is, mely korszakokon áthúzódik és adandó alkalommal makacsul újra és újra visszatér. Dózsa levert hadai pl. felkerülnek Csaba királyfié mellé az égre, seregének számát szaporítják és visszatérésre várnak, hasonló a helyzet Rákóczi seregeivel. Mátyás királlyá választása, továbbá a Dózsa-féle hadak gyülekezése egyaránt közrejátszhatott egy több évszázadon át visszatérő hiedelemben: pl. 1848-ban azt híresztelték, hogy Petőfi 40.000 főnyi parasztsereg élére állt (Lónyay Menyhért emlékirata 100.000 kaszás parasztról és lengyel tiszti vezetésről tud, hogy a késlekedő pozsonyi országgyűlés ellen vonuljon). 1894-ben a Szántó Kovács-féle mozgalomról is az a hír terjedt el, hogy Makó környékén 1000 főnyi szocialista sereg áll készen, hogy az útközben csatlakozó tömegekkel feltöltődve a főváros felé vonuljon, ott átvegye a hatalmat és kikiáltsa a köztársaságot. Ha ez utóbbi „rémhírt" már nem is vették komolyan, a 48-as híresztelést még mindenki elhitte!

Maga a nép rendszerint nem korszakol, de a hitelesség kedvéért esetenként kínos pontossággal rögzít hónapokat, heteket vagy napokat (sokszor még napszakokat és órákat is), mintha a kisebb egységekhez több érzéke lenne. Könnyedébb műfajokban a *nagyfülű, porosfülű* vagy *ántivilágot,* komolyabb esetekben pedig a *régi* időket *apáink, nagyapáink, őseink* idejét emlegeti: Senkiben fel sem vetődik egy pontosabb kronológia igénye, hanem megelégszenek tehát egy valóságos *mesei jellegű* időmeghatározással.

A paraszti emlékezet már régóta nem nemzetiségi és nem vált soha nemzetivé sem, hanem megmaradt kiscsaládi és kis faluközösségi keretek között, ritkán osztálytudattá bővült. Aligha lehet pusztán lélektani oka annak a sokat emlegetett három nemzedéknyi időnek, amely a valóságtól elszakadó mondaképződés időtartamát kiteszi, hiszen itt valójában a *családi faluközösségi emlékezet* kereteivel van dolgunk.

Táj és történelem

A történelem objektív folyamata *időben* és *térben* valósul meg. Ha e két minőségileg eltérő tényezőt minden áron rangsorolni akarnánk, feltétlenül az időbeliségé lenne az elsőség. Épp ellenkező a helyzet a paraszti valóságban és tudatban: a politikai felhőrégiók villámai nem feltétlenül csapnak le minden helységre, a lassú felhalmozódás árán bekövetkező változásokat is többnyire csak akkor észlelik, amikor saját portájukra is beköszönt, így tehát „lent" a kis- és nagytáji kötődésnek jóval nagyobb a szerepe és jelentősége.

Ezeken túlmenőleg, a paraszti történelem-szemlélet köztudottan *lokális* jellegét ennek az osztálynak, ill. osztályainak nagy táji szórtsága is erősítheti. A parasztok számára talán mindenki másnál többet jelent a táji keret, melyben nemzedékeken, olykor évszázadokon át éltek megszakítatlanul és amelyet úgy ismernek, mint a tenyerüket. E táji keretben nem egyszer történelmi események is lezajlanak (törökkori, kuruclabanc harcok, 1848. csatái stb.), melyek valósággal táptalajt nyújtanak a mondaképződésnek vagy legalább a történelmi hagyományok ápolásának. Még nagyobb kötőerőt jelenthetnek e múlékony eseményeknél maradandóbb természeti képződmények (természetes barlang, sziklafok nagy fa stb.), továbbá emberi létesítmények és műemlékek (kút, alagút, vár stb.). Egyes eseményekben vagy emlékekben gazdagabb helységek és tájak a népi történelmi hagyományok sűrűsödési csomópontjai.

A paraszti történelem-hagyományok lokális jellegének azonban kettős arculata van: 1. mint vízbe dobott kő körül gyűrűző hullámok, úgy indulhatnak el egyes epikus szerkezetek a valóságos történelem eseményei által érintett pontokról. Időben és térben minél távolabb kerülnek azonban e központtól, annál kevésbé maradnak lokális, konkrét jellegűek, beolvadnak a népi-népköltészeti hagyományrendszer egészébe; 2. ugyanakkor nemzetközi motívumok is megkötődhetnek egy-egy helyi várromnál, alagútnál és egyéb emléknél, ez esetben inkább *lokalizált*, mint lokális jellegről beszélhetünk.

A parasztság történelmi hagyományai annál részletezőbbek és konkrétabbak, minél inkább helyi keretek között maradnak; olykor minden töredékességük ellenére is meglepő pontosságúak. Ellenkező a helyzet a „falun kívüli" vándorútra kelt hagyománnyal: a megtett idő és távolság arányával válik nemzetivé vagy inkább nemzetközivé, miközben táji jellege letörlődik. Az idegenből bekerült történelmi hagyományok viszont szükségszerűen rögződnek a tájhoz, a helységhez, a kis faluközösséghez, legkevésbé talán a kiemelkedő történelmi hősök és egyéniségek. A befogadás nemcsak lokalizálást, hanem aktualizálást is jelent egyszersmind. Így minden paraszti hagyományban benne feszül a helyi-országos, a nemzeti-nemzetközi ellentétpárja és e feszültség mindenkori kiegyenlítődése eredményezi a történelmi hagyományokat. A kiegyenlítődés azonban nem jelent egyenleget: minden fejlődés, és változás az általánosítás, a nemzetközivé válás felé tart: még a Rákóczi-szabadságharc központjaiban is jobban emlékeznek ma már pl. olyan nemzetközi motívumokra, mint az alagútban való menekülés vagy a fordítva felvert patkó és hasonlók, mint magukra a különben szintén mondaszerűen feldolgozott eseményekre vagy a vezérlő fejedelem alakjára.

A parasztságnak ritkán adódtak *nemzeti* élményei, alávetettségéből adódóan kívül is érezte és tudta magát a nemzet egészének körén. Elfogulatlan kuta-

tók jó száz esztendeje hangsúlyozzák, hogy a parasztnak nem volt hazája, csak szülőföldje, nemzetével csak ritka pillanatokban azonosulhatott. Etikintetben nem is lehetett tájékozott, 1848-ban pl. a nép széles tömegei nem ismerték a nemzeti színeket, csak fokozatosan váltak tudatilag is a nemzet tagjaivá. Az első igazán nemzeti élmények a szabadságharcból táplálkoznak (Kossuth szereplése, a csaták, a világosi fegyverletétel, az aradi vértanúk kivégzése); ezeket is többnyire úgy őrizték meg, mint helyi szereplők által átélt vagy látott mozzanatokat. Innen van, hogy minden hézagosság mellett is e mondaanyag olykor rendkívüli aprórészleteket tartalmaz, ami méltán lepte meg egyes kutatóinkat. Bizonyos értelemben tehát az országos hagyományok is helyiekké váltak.

A paraszti történelem-hagyományban alig vannak nemzeti hősök (Mátyás, Kossuth stb.); a róluk szóló visszaemlékezések is inkább *nagytáji*, mint országos előfordulásúak: Zrinyiről pl. Dél- és Nyugat-Dunántúlon, Rákócziról Észak- és Északkelet-Magyarországon, Kossuthról legtöbbet az Alföldön mesélnek, ill. tudnak. Még az ízig-vérig betyárhősök sem országosak: a zalai betyár-mondák Somogyból kerültek át, a felvidéki Tarcalon teljességgel hiányzik a betyár-mondakör, ill. maga az egész költészet. E különbségek mögött részben a történelmi események menete (a török-pusztította és inkább protestáns Alföldön pl. egyáltalán nincs Szent László-monda), részben vallási (a katolikusabb Dunántúlon kevesebb a Rákoczi-hagyomány) lényegében a fejlődésből adódó különbségek rejtőznek. Ez utóbbira jellemző példa az ország Rákóczi-hagyományokban leggazdagabb két vidékének meglehetős különbsége: a régiesebb abauj-zempléni hagyományokban a a fejedelem nagyerejű, óriás népi hős, míg Szabolcs-Szatmárban pompakedvelő barokk főúr; mindkét helyen azonban népbarát, szabadságszerető és németellenes egyéniség is.

Tömegek és tömegmozgalmak, paraszti „programok"

Parasztságunknak még az *egyéni előadók* által megfogalmazott történelmi hagyományai is elsődlegesen *közösségi* jellegűek, ez esetben a közösség elsősorban faluközösséget és csak ritkán osztályközösséget jelent. Az osztállyá, főként tudatos és harcos társadalmi csoporttá szerveződésnek csak elvétve és akkor is súlyos következményekkel terhelten voltak meg a feltételei. A néphagyomány közösségi jellege kifejezi ugyan hordozói élményeit, vágyait és törekvéseit, összegezi tapasztalatait is, ám mindenfelé szinte áthághatatlan korlátokkal körülvéve A parasztságot épp úgy kívülről kell harcra megszervezni, mint ahogyan az ipari munkásságba is kívülről oltják bele az osztálytudatosságot.

Parasztságunk történelmi hagyományaiban legutóbb nagy gonddal

kutattuk a Dózsa-féle parasztforradalomra vontkozó visszaemlékezéseket és adatokat, mint amelyek korai és szép példái lehetnének a haladó forradalmi, hagyományok fennmaradásának. Az említett vizsgálódás eléggé felemás eredménnyel járt, mintha csak népünk feledte, hűtlen lett volna Dózsa szelleméhez! Mivel időközben népköltészeti-irodalmi műfajváltás következett be, Dózsa alakja és forradalma mélyen az irodalmi és szóbeli költészet felszíne alá szorult, ott sok-sok nemzedék után helyszínt, nevet cserélve töredékesen maradhatott fenn a szóhagyományban (a századforduló táján már úgy emlékeznek rá, hogy az előzőleg olajba mártott Rákóczit ültetik izzó trónra, mert népének jót akart!), ill. egyes vonások színezhették az újkori történelmi hősök és tömegmozgalmak időszerű folklórját. A vallásilag-politikailag megosztott ország a jó királyba vetett hit alapján úgy tekintett később vissza a mátyási időkre, mint valóságos aranykorra, így Dózsa *helyett* Mátyás király (és némelyik utódja) lett a szociális igazságtévő hős! Dózsától-Mátyástól kezdve majdnem minden uralkodónk vagy nemzeti hősünk örökölte a szociális vonásokat; sőt „visszamenőleg" megkapta maga Csaba királyfi is (hozzá csatlakoztak Dózsáék), utólag pedig legkésőbbi „paraszthősünk", Rudolf királyfi; bizonyára a betyárhagyományokban is bőven lelnénk még parasztforradalmi vagy legalábbis szociális vonásokat, hiszen mindezek a hősök elsősorban a vagyoni különbségek kiegyenlítésére törekedtek. A paraszthadak pedig szinte kísértetként álltak állig fegyverben egész újkori történelmünk folyamán, hogy hol az uralkodókat, hol pedig az uralkodóosztályokat riogassák. Még a századforduló körüli agrár-mozgalmakban is találkozunk velük.

A parasztság történelmi hagyományai tömegeket egyáltalán nem ábrázolnak, kiemelkedő hősökbe sűrítik a közösségi ideálokat; nem fogalmaznak még harci programot sem, legfeljebb biblikus képekkel helyettesítik és a nemzetközi folklór közismert mótívumai segélyével fogalmazzák meg vágyaikat és törekvéseiket. Ilyen mindvégig időszerű maradt és épp ezért új és új formában makacsul visszatérő paraszti „programpont" a feudális hierarchiával szembeállított ősi, eredendő *egyenlőség*, az ebből fakadó *vagyonközösség* gondolata; a korabeli biblikus *siralomvölgy*-elképzelés, melyet a paraszti sérelmek egész tárháza táplált szüntelen. Ezzel ismét csak szembe van állítva a ködös múltba vesző hajdani *aranykor* (paradicsom, Kánaán, János pap országa stb.), mely vissza is térhet, ámbár népünk a jövőt inkább tekintette sötétbeugrásnak, mint új, eljövendő aranykornak. Mindezek a végsőkig sarkított és idealizált ködképek, de a századfordulóig paraszti szellemi „köztulajdonban" voltak és csak a tudatos agrár- és munkásmozgalmak hatására koptak ki a közgondolkodásból.

A paraszti álmodozás és vágyálmok kergetése soha nem zárta ki azonban, hogy adandó alkalmakkor népünk fegyvert ne fogjon saját érdekében: az említett közösségi eszmék minden korlátuk ellenére sem jelentettek cselek-

vési akadályt! Ha másként lett volna, mindig hallgattak volna a fegyverek és a kaszát is csak fűvágásra, aratásra használták volna eszközül. A századforduló tájától pedig eléggé egyenes az út 1919-ig, majd 1945-ig.

Parasztságunk történelmi hősei

A népi hősök általában „sűrített" társadalmi típusok: olykor 5—6 nemzedék legjobb tulajdonságait, a tömegek ideáljait testesítik meg és vezetik is őket vagy éppen helyettük cselekszenek. Bár a feudális jobbágyság nem sokat tudhatott a polkitikai felhőrégiók viharaiból, a történelmet nem annyira alakította, mint inkább csak elszenvedte és nem is volt része a feudális nemzetnek, mégsem volt közömbös hazája sorsa iránt. Hősei természetesen majdnem mindvégig feudális királyok (Szent László, Mátyás és mások), főurak (Rákóczi) voltak és csak a 19. században jelentkeztek ízig-vérig népi hősök (a betyárok), mégis korábbi úri hőseit is igazolhatóan jó ízléssel válogatta ki és ruházta fel az általa elképzelt, lehető legjobb tulajdonságokkal. Osztály ösztöne csak ritkán csapta be, egyik nagy történelmi tévedése volt a jó királyba vetett feltétlen hit. A mindenkori király azonban nem volt más, mint a mondai igazságos Mátyás törvényes utódja, aki természetes és hatalmas szint (mesei méretű) szövetségese volt a népnek a helyi urakkal és kiskirályokkal szemben. Igaz, a jó király illúziója fékezte Rákóczi és Kossuth szabadságharcának lendületét, ám az igazán jó királyok nevét valóban megőrizték, mondákban össze is kapcsolták őket és Habsburg uralkodó egy sem került be ezek közé. (Rudolf királyfi sem volt tényleges király, Kossuth halála után e nagy 48-as hős örökébe lépett!)

A feudális királyok és főurak, valamint udvari vitézeik sok közös vonást őriznek: nemcsak a trónt, hanem a népbarát, szociális, hősies és hasonló vonásokat is „örökölték" egymástól. Csak aki nem ismeri a parasztság gondolkodását és a folklór törvényszerűségeit, az lepődhet meg rajta, hogy Kossuth éppúgy kapáltat az urakkal, mint korábban Mátyás király, és mindketten álruhában járják az országot: egyikük a kolozsvári bírót, másikuk pedig az egyik katonatisztet leckézteti meg. Az sem kivétel, hogy a 18. században, egyesek Rákóczit Mátyás egyenesági leszármazottjának tartották, Kossuthról pedig el volt terjedve: Rákóczi ő, csak más néven tért vissza!

A királyi-főúri, valamint a vitézi hősök a feudalizmus hosszú évszázadai és az egymástól örökölt sok közös vonás ellenére sem maradtak teljesen változatlanok, hanem mindig megfeleltek saját koruk ideáljának: Szent László pl. még epikus kunverő hős, lovag és szent életű férfiú egy személyben, Mátyás király viszont merőben más: világias gondolkodású, tréfakedvelő, népbarát és szociális igazságtévő, akinek keményen adóztató, valamint

törökverő szerepe később elhalványult. (Az ellenséggel szemben udvari és helyi hősök veszik fel a küzdelmet, mint pl. Toldi, Kinizsi, sőt maga Dózsa is, később Turi György, vitéz Kádár István, Toronyi Tamás és még sokan mások). Rákóczi fejedelem szabadságszerető, népbarát és németellenes barokk főúr; mozgalmának szociális vonatkozásai a néphagyományból szinte feltűnően kilugozódtak. Annál bővebb és szociálisabb a Kossuth-kép: őt viszont elsősorban a jobbágyság felszabadítójának tekintik és csak másodsorban a szabadságharc szervezőjének és vezérének; egyébként cseles, furfangos politikus is, vonásai mindenkiénél modernebbek.

A törökverő és közrendű kuruc vitézeket nem számítva, elég későn, csak a 19. században bukkannak fel azok az ízig-vérig népi hősök, akik a korábbi feudális urak helyébe lépve osztanak a maguk módján igazságot; ezek a hősök a parasztság megszépített ideáljai: a *betyárok*. Vezető szerepük csak lassan-lassan alakult ki, elsősorban az Alföldön és a Dunántúlon, de még huzamos ideig osztozniok kellett a dicsőségben említett feudális hősökkel.

Ha a társadalmi szempontból eléggé eltérő rendű-rangú, időben pedig nagy korszakokat átélt hősök közös vonásait akarjuk megragadni, elsősorban a népbarátság és a szociális igazságtevés az, mely tulajdonságok mindegyiküket összeköti: Csaba királyfitól Rudolf trónörökösig szinte alig van hősünk, aki e jeles vonásokkal ne rendelkeznék, Dózsa bukása után különösen! A vagyon igazságosabb (egyenlő) elosztása, a kapzsiság büntetése, a munka megbecsültetése, a hivatali visszaélések megtorlása stb. voltaképpen ugyanegy tőről fakadó vonások és munkál mögöttük az elbukott paraszti forradalmakért vett elégtétel a vágyálmok, melyek oly sokára válhattak valóra.

A népi polarizáló gondolkodás- és ábrázolásmódnak megfelelően, a minden jótulajdonsággal felruházott pozitív hősök mellett ott vannak az ellentétek, tehát mindenféle rossz tulajdonsággal ellátott negatív figurák (Rákóczi mellett Károlyi, Kossuth mellett Görgei, Rózsa Sándor mellett Ráday stb.). Míg azonban a rokonszenves hősöket viszonylag árnyaltabban, az ellenszenves szereplőket csak néhány vonással (kém, áruló, kapzsi stb.) jellemzik. Ez utóbbi figurák betölthetik a bűnbak szerepét is. (Görgeit pl. a mintegy 36 korabeli félnépi dalból 32 tartja árulónak; a szóbeli visszaemlékezések majdnem fele neki tulajdonítja a szabadságharc elvesztését; később, a fiatalabb nemzedékek tudatában valamelyest enyhül ez a sötét kép. (A népi közfelfogást ez esetben is befolyásolta a korabeli műveltebb rétegek, egyének véleménye; ám ellenkezőjére is van példa: a rokonszenvezőknél jóval kevesebb az az értelmiségi, aki teljes utasítással kezeli a betyár kérdést, a népi betyárromantika mellett élt és virágzott irodalmi megfelelője is, szerves és bonyolult kölcsönhatásban fonódva össze egymással. Ráday betyárírtó tevékenységét írástudóink máig ellenszenvvel említik.

Összegezés

Parasztságunk történeti tudata változó, összetett és ellentmondásos fő vonásai azonban megragadhatók. Nem annyira a jobbágyi rétegeződés vagy az újkori paraszti osztálytagozódás miatt fragmantált, hanem inkább a sűrített idő és főként a lokalizáltság miatt. Választott hősei átlépnek ugyan ezeken az idő-, és térbeli kereteken, de ők sem az események vezéralakjai, hanem voltaképpen sűrített, tipizált közösségi ideálok. A parasztság útjai végzetesen és végképp elváltak a nemességétől: nincs közös történelmük és parasztságuk csak önmagára vonatkoztatva őrzött meg valami kevés töredéket a magyar múltból. E töredékek is sokkal inkább jól ismert nemzetközi motívumok, mint helyhez, időhöz, nemzethez vagy néphez valóban köthető elemek. A kerek, egész típusok kialakítása a konkretizálás természetesen népi-nemzeti jellegű. A paraszti tudat sem kötött, sem pedig kötetlen formában nem követi az idő múlását, a társadalom fejlődését, költői műfajai esetleg jelképesen sűrítve fejezik ki a nagy, átfogó történelmi szakaszokat. Sikertelen harcai és soha fel nem adott reményei, vágyai egyaránt jelentkezhetnek, ha nem is lép ki tartósan falusi közösségéből, figyel a világra, általánosít, hőseit jó ízléssel válogatja meg. Nem lépett ki a történelemből sem, nem is szándéka szerint alakította, de mindig részt vállalt a harcokban, melyek a fejlődést előbbre vitték.

Irodalom

Arany János Naiv eposzunk. In: Összes Művei, X. Bp. 1962, 264—274.

*Arany László:*A magyar politikai költészetről. In: Budapesti Szemle 1874, 88—131.

Balassa Iván: Karcsai mondák. UMNGy, XI. Bp. 1963.

Bálint Sándor: Régi szegedvidéki néphagyományok Rákóczi halhatatlanságáról él a Rákóczi-nótáról. In: Ethn. 1953. 290—292.

Bausinger, Hermann: Formen der „Volkspoesie". Tübingen, 1968.

Békés István: Magyar ponyva Pitaval a 18. század végétől a 20. sz kezdetéig. Bp. 1966.

Böckel, Otto: Psychologie der Volksdichtung. Leipzig-Berlin, 1913.

Böckel, Otto: Die deutsche Volkssage. 2. Aufl. Leipzig-Berlin, 1922.

Burde-Schneidewind, Gisela:: Zur Katalogisierung historischer Volkssagen. In: Acta Ethn. 1964, 27—41.

Christiansen, Reidar: The Migratory Legends. Helsinki, 1958. FFC 175.

Dankó Imre: A hajdúnánási Testhalom mondája és a hajdúk eredete. In: Ethn. 1956, 519—535.

Dégh Linda: A szabadságharc népköltészete. Bp. 1953.

Dienes András: A legendák Petőfije. Bp. 1957.

S. Dobos Ilona: Az „igaz" történetek műfajának kérdéséhez. In: Ethn. 1964, 198—217.

S. Dobos Ilona: Tarcal története a szóhagyományban. Bp. 1971.

Dömötör Tekla-Katona Imre-Ortutay Gyuly-Voigt Vilmos: A magyar népköltészet. 2. kiad. Bp. 1969.

Erdei Ferenc: A magyar paraszttársadalom. Bp. (1942).
Erdélyi János: Népdalköltészetünkről. In: Népdalok és mondák, II. Pest, 1847. 371—478.
Esze Tamás: A kuruc költészet problémái. In. Irod. tört. 1951, 31—47.
Esze Tamás – Kiss József – Klaniczay Tibor: Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig. Bp. 1953.
Esze Tamás-Várkonyi Ágnes: A Rákóczi-hagyomány mozgósító szerepe a 18-században. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon. 1711—1790. Szerk. Spira György. Bp. 1952.
Ferenczi Imre: Rákóczi alakja az abauj-zempléni néphagyományban. In: Ethn. 1960, 389—436.
Ferenczi Imre: Történelem, szájhagyomány, mondahagyomány. In: Ethn. 1966, 49—73.
Ferenczi Imre-Molnár Mátyás: Fordulj, kedves lovam... Rákóczi és kuruc néphagyományok Szabolcs-Szatmárban. Vaja, 1972.
Fóti Lajos: A Toldi-monda problémája. In: Fil. Közl. 1958, 507—514.
Gaál Jenő: Az alföldi munkásmozgalom. Bp. 1891.
Gabona Béla: A magyarországi agrármunkásmozgalom története. 1890—1900. Bp. é.n.
Gomme, Georg Laurence: Folklore as an Historical Science. London, 1908
Gorkij, Maxim: Valóság és irodalom. Bp. 1964.
Grim, Jacob-Grim, Wilhelm: Deutsche Sagen. München, 1965.
Hegedűs Lóránt: Kossuth Lajos, legendák hőse. Bp. (1935.)
Hermann, Antal: Rudolf királyfi a mondában. In: Ethn. 1916, 1—20.
Horváth Cyrill: Szent László legendáink eredetéről. Bp. 1928.
Imre Sándor: A népköltészetről és népdalról. Bp. 1900.
Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia, I—II. 2. kiad. Bp. 1929.
Kálmány Lajos: Szeged népe, I. Arad, 1881; III. Szeged, 1891.
Kálmány Lajos: Történeti énekek és katonadalok. Bp. 1952.
Katona Imre: Útmutató a történeti népköltészet gyűjtéséhez. Bp. 1954.
Katona Imre: A népi epika újkori átalakulása egy társadalmi csoport körében. In: MTA I. Oszt. Közl. 1962, 178—230.
Katona Imre: Historische Schichten der ungarischen Volksdichtung. Helsinki, 1964, FFC 194.
Katona Imre: Az agrármozgalmak ösztönössége a kubikosmozgalmak tudatossága. In: Tiszatáj, 1966, 576—578.
Király István: Dózsa-kultusz a századforduló parasztmozgalmaiban. In: Tiszatáj, 1972, 28—41.
Klaniczay Tibor: Régi magyar irodalom és folklór. In: Irod. tört. 1949, 205—215.
Kováts Valéria: Szigetvári történeti néphagyomány, I. In: A Janus Pannonius Muzeum Évkönyve, 1961, Pécs 1962. 129—138. II. 1962. Pécs, 1963. 249—285.
Köhler, Erich: Ideal und Wirklichkeit in der höfischen Epik. München, 1956.
Köpeczi Béla-Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bp. 1955.
Luby Margit: Népünk történeti tudásáról. In: Társad. tud. 1938, 169-176
Lüthi, Max: Volksmärchen und Volkssage. Bern-München, 1961.
Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. I. Bp. 1907.
Márki Sándor: Dózsa György. Bp. 1913.
Moór Elemér: A Toldi-monda és német kapcsolatai. Bp. 1914.
Ortutay Gyula: Rákóczi két népe. Bp. é.n.
Ortutay Gyula: Parasztságunk élete. 2. kiad. Bp. 1948.
Ortutay Gyula: Kossuth Lajos a magyar nép hagyományaiban. In: Ethn. 1952, 263-307.

Ortutay Gyula: Az iskolai nevelés szerepe parasztságunk kultúrájában. In: Ethn. 1962, 497-511.
Péter László: Rózsa Sándor, a népdalok hőse. In: Délmagyarország, 1971. nov.7.
Péter László: Dózsa és Szeged. In: Tiszatáj, 1972, 6, 22-25.
Peuckert, Will-Erich: Deutsches Volkstum in Märchen und Sage, Schwank und Rätsel. Berlin, 1938.
Putyilov, B.N.: Russzkij isztoriko-peszennüj folklor 13-16. vekov. Moszkva-Leningrad, 1960.
Redfield, Robert: The Little Community. Peasant Society and Culture. Chicago, 1961.
Röhrich, Lutz: Sage. Stuttgart, 1966.
Sándor István: Világos és Arad a magyar nép hagyományaiban. In: A MTA II. Oszt. Közl. 1953, 105-186.
Sándor István: Így őrzi emlékét a néphagyomány. In: Magyar Hirlap, 1972. jun. 22
S. Sándor Pál: (szerk.): Parasztságunk a Habsburg önkényuralom korszakában. 1849-1867. Bg. 1951.
Schmidt, Leopold: Die Volkserzählung. Märchen, Sage, Legende, Schwank. Berlin, 1963
Simon Péter: A századforduló földmunkás- és szegényparasztmozgalmai. 1891-1967. Bp. 1953.
Solymossy Sándor: Toldi-mondánik. In: Ethn. 1921, 125-126.
Solymossy Sándor: A Toldi-monda keletkezése. In: Irod. tört. Közl., 1925, 9-11.
Solymossy Sándor: Monda. In: A Magyarság Néprajza, III. Bp. 1943. 160-209.
Szabó István: Jobbágyság-parasztság. Terminológia, fogalom, társadalomszerkezet. In: Ethn. 1965, 10-31.
Szendrey Zsigmond: Történelmi népmondák. In: Ethn. 1920, 45-49; 1921, 130-133.
Szendrey Zsigmond: Történeti népmondáink. In: Ethn. 1923-24, 143-149; 1925, 48-53; 1926, 29-35, 78-86, 132-138, 183-187; 1927, 193-198.
Takács József: A földmunkásmozgalom története. Bp. 1926.
Takács Lajos: Históriások-históriák. Bp. 1958.
I. Tóth István: Parasztmozgalmak az Erdélyi Érchegységben 1848-ig. Bp. 1951.
Varga Imre: A kuruc költészet kérdésének története. In: Irod. tört. Közl. 1961, 19-31.
Voigt Vilmos: A mondák műfajai osztályozásának kérdéséhez. In: Ethn.1965, 200-217.
Wellmann Imre: Az 1753-i alföldi parasztfelkelés. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon. 1711-1790. Szerk. Spira György. Bp. 1952.
Zolnai Béla: Mátyás mondáink eredete és fejlődése. In: Irod. tört. Közl. 1921, 126-137.
Zsirmunszkij, V. (M): Narodnüj geroicseszkij eposz. Szravnitelne isztoricseszkie ocserki. Moszkva-Leningrad, 1962.

Rezime:

Istorijsko gledište mađarskog seljaštva

Ne pretendujući na konačno rešenje ovog problema autor traži odgovor na pitanje – kako je mađarsko seljaštvo gledalo na istoriju i u njoj na sopstvenu ulogu? U poslednje vreme ovo pitanje se često postavlja u etnološkim istraživanjima.

Istorijska svest seljaštva je promenljiva, složena i protivurečna. Nju karakterišu sledeće bitne crte. Više usled zgusnute vremenske dimenzije i prostorne određenosti, a manje usled klasnog raslojavanja seljaštva u novom veku, ona je fragmentarna. Njeni izabrani junaci doduše prerastaju ove vremenske i prostorne okvire, ali u stvari nisu vodeće ličnosti istorijskih događaja, već su kondenzovani, tipizirani ideali seljačkog društva. Mađarsko seljaštvo i plemstvo nemaju zajedničku istoriju – njihovi putevi se sudbinski razilaze. Tako je seljaštvo samo u odnosu na svoju istoriju sačuvalo neke fragmente iz mađarske prošlosti. Ali i ovi fragmenti su više poznati međunarodni motivi, no događaji koji se mogu vezati za određene vremenske i prostorne okvire i za život neke određene nacije ili naroda. Svest seljaštva ni u slobodnoj ni u vezanoj formi ne prati hod vremena, društveni razvitak, njeni poetsko-izražajni oblici eventualno simbolično, zgusnuto obuhvataju velike istorijske periode. Iako trajno ne napušta svoju seosku zajednicu, prati događaje u svetu, uopštava, svoje junake bira sa dobrim ukusom. Seljaštvo, iako nije stvorilo i formiralo istoriju, uvek je bilo prisutno u borbama za napredak i bolji život.

Историческая точка зрения на венгерское крестьянство

Не претендуя на окончательное решение этой проблемы, автор ищет ответ на вопрос: как венгерское крестьянство смотрело на историю и на собственную роль в истории? В последнее время этот вопрос часто задаэтся в етнологических исследованиях.

Историческое сознание крестьянства изменчивое, сложное и противоречивое. Его характеризуют существенные черты. Оно фрагментарно больше вследствие сжатых временных и просторных размерах, а меньше вследствие классного расслоения крестьянства в новом веку. Правда, его избранные герои перерастают эти временные и просторные рамки, но они не ведущие личности исторических событий. В самом деле, они типичные идеалы крестьянского общества. Венгерское крестьянство и дворянство имеют особую историю – их пути судебно расходятся. Таким образом только в отношении на свою историю, крестьянство сохронило некоторые фрагменты из венгерского прошлого. Но и эти фрагменты прежде знакомые международные мотивы, чем события, относящиеся к определенным временным и просторным рамкам и к жизни определенной нации или народа. Сознание крестьянства не следит за временем и общественным развитием. Его поэтическо-выразительные формы эвентуально симболично, сжато охватывают большие исторические периоды. Хотя и крестьянство не покидает окончательно свое общество, оно следит за событиями, обобщает своих героев, выбирает с хорошим вкусом. Несмотря на то, что крестьянство не создало и формировало историю, оно всегда участвовало в борьбах за прогресс и лучшую жизнь.